

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

ստանձնել և տարածել նյութը ցանկացած մեդիայով կամ կրիչով
մեղմելով կամ օգտագործել անկա նյութը՝ անդեմելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԵՂՈՒԱՐԴ Ա. ՈՍԿԵՐԻՋԵԱՆ
(ԶԳՕՆ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ)

ՏԱՌԱՊԱՆՔԻ

ՇՐԵՐԷՆ

1923

ՀԱՆԿԵՊ (ՍՈՒՐԻՍ)

ՏՊԱԴՐ. Ա. ԴԱՍԱՊԵԱՆ

ՍՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ

9

h/17

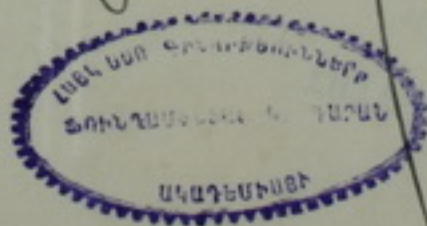
A46

MESROB

krotáron

[Handwritten signature]

A4C

U. S. GOVERNMENT

9(47.925)

Ո-46

ԵԴՈՒԱՐԴ Ա. ՈՍԿԵՐԻԶԵԱՆ
(ԶԳՕՆ - ՍԵՊՈՒՀ)

MESROB

A 46

ՏԱՌԱՊԱՆՔԻ

ՕՐԵՐԷՆ

1923

ՀԱՆԼԵՊ (Սուրիա)

ՅՊԱԳՐ. Ա. ԳԱՍԱՊԵԱՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ

Handwritten notes in Armenian script on the left margin.

A 11 / 57/91

REPUBLICAN PARTY
(1892-1904)

STANDARD

OFFICE

1902

WILLIAM (1902)

REPUBLICAN PARTY
(1892-1904)

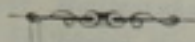
ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՋ

Այս անդրանիկ եւ փոքրիկ երկասիրու-
թիւնս կը ձօնեմ կենակցիս՝ Ուսաննային եւ
սրահասորիկիս՝ Սօնա-Վրէժունիին :

Խորին շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ
իմ յարգելի հայրենակցիս եւ բարեկամիս Տիար
Օճնիկ Մահսեսեանի, որ հանեցաւ իր բարոյա-
կան քանկագին օժանդակութիւնն ընծեռել ինձ
գործիս պատրաստութեան մէջ:

Հալեպ

ԵՒՌՈՒԱՐԴ Ա. ՈՍԿԵՐԻՉԵԱՆ

ՓՈԽԱՆ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ

Սիրելի Հայրենակիցս

Գ. Եղուարդ Ա. Ոսկերիչեան

ՀԱՆԷԳ

Ինչ շունչով կարդացի անդրանիկ շերտախրոթիւնդ, որուն ձեռագիրն ինձ դրկած էիր, յարդարեւու եւ հրասարակելու խնդրանքով: Սիրով կասարեցի այդ հաւանքի պատշաճութիւնը:

Այս փոքրիկ գրքոյկդ ա՛յնքան հարուստ է հայրենասիրական խանդավառ եւ միանգամայն բախժագին քաղցր զգացումներով, որ, վստահ եմ, սիրով պիտի կարդացուի ւրցաւ ընթերցողներու կողմէ: Անոնք, որ պիտի փախափին ցեղին տառապանքի օրերէն արիւնոտ յիշատակներ փառել, ու արիւն-արցունքներ հայկական վերջին ահաւոր մարտիմասքութիւնէն, հոն պիտի գտնեն բաւական տոասութեամբ:

Աւդարեւ, մեր խաչելութեան դարաւոր վերելքը, — որուն հով վաղուց նսեմացած մոռցուած է Աստուածորդոյն Գողգոթան, — ծածկուած է քիւր-քիւրուց նահապետներով, եւ անոր արանհետքերը բոլոր ափսոսած են արցունքներու եւ արիւններու յորդանոս գեղերով: Այդ վերելքը, որ անհախընքացօրէն հրեշտակներու ահաւոր է, ունի անպարագրելի ու անչոր պատմութիւն: Այդ ահաւոր պատմութիւնը որոացած չէ՛ տակաին, աւա՛ղ, ու չէ վերջացած նաեւ մեր Գողգոթային արիւնոտ վերելքը . . . :

Դուք այդ ահաւոր պատմութեան հիշեցնել արժանա-
գրած եք ձեր փոքրիկ երկասիրութեան մէջ, հիշեցնել ար-
ցունելով ու արիւնով ցօղուած . . . :

Տխուր եւ յուզիչ են այդ մասունքները, այլ եւ յոյժ
սիրելի :

Նկատելի է սակայն, որ ձեր հասարակին փոքրիկ ծաւալը
բոլոր չէ տուած ձեզ բաւականաչափ պատմական տարրերով
նոխացնել զայն եւ առելի եւս արժեքաւորել, զո՞նք տալ
չիակասար պատկերը մեր անմահանուն, հոյակապ եւ պաշ-
տելի հայրենիքին՝ Զեյթունի՝ վերջին անցման, որոնց վը-
րային անցած եք արտաւանդով, եւ արժանագրած խելի մը
թոռուցիկ նօթեր միայն :

Բայց ձեր այս համեմատ երկասիրութիւնը ձեր գրական
տաղանի փորձն է, եւ այդ հանգամանքով ալ արժանի գնա-
հատութեան եւ ֆաջաւերանքի :

Ձեզ կը մաղթեմ նոր եւ բաւազոյն յաջողութիւններ :

20 Յունիս 1923
Աղնիսանդրիա

Զեյթունի անկեղծօրէն
ՕՆՆԻԿ ՄԱՀՏԵՍԵԱՆ

ԶԷՅԹՈՒՆԻ ԱԽԵՐՈՒՄԸ

ԿԱԽԱՂԱՆ ԿԱԽԱՂԱՆԻ ԵՏԵԻԷ...

Տաճկաստանի ներքին հայաշատ քաղաքներու ջարդն ու աքսորը տակաւին նոր սկսած՝ կարգը եկած էր քիւր-ծիւներու Բոյնին։

Վեց հարիւր տարիներէ ի վեր արիւնարբու թիւրքը անմեղ հայու արիւնովը չի կշտացած, հուսկ որեւին ամբողջ թուրքիան մոխիրի վրայ նստեցնող ժէօն-թիւրք ջուլիը, իր արիւնաներկ պատմութեան վայրագութիւններուն վրայ՝ նոր կարմիր էջ մ'ալ աւելցնելու համար՝ թուերը մինչև արմուկը սօթթած՝ այս անգամ պատրաստեց հայաջինջ մեծ եղեռնը, — կատարեալ սպանդ մը — որ հիները բոլորովին մոռցնել տուաւ։

Իթթիհաստեան դահճ և ճիւղ կատախարութեան յղացած վայրենաբարոյ ծրագիրը միմիայն տեղահանութիւնով վերջ չի գտաւ։ Հրէշային կանխամտածումով, անպաշտպան հայ գաղթականները երբ շարան շարան դուրս հանուեցան իրենց բնակավայրերէն և կենսաբոյր գրախտավայրերէն, անոնք առաջնորդու եցան Պոզգոթայի տաժանելի ու արիւնոտ ճամբան՝ որ կը տանէր մահուան գիրկը...

Անօգնական հայ գաղթականներու կարաւանները երբ իրենց սահմաններէն դուրս կը հանուին բռնօրէն, անոնք անձանօթ վայրերու և կիրճերու մէջ կը հանդիպին մինչև սկուանին սպառազինուած թիւրք չէթէներու, որոնք կը յարձակին պատրաստ և անպաշտպան զոհերուն վրայ, ու անյուր վայրագութիւններ ի գործ կը դնեն։

Փեղանի հայուհիներ և պարսմանուհիներ կ'առեւան-

գուն ու կը պղծուին, երիտասարդներ զնդակահար կ'ըլլան, պառաւներ ու ծերունիներ չուաններուկ ապուած գետերու ու ծովերու մէջ կը թափուին անլուր տանջանքներով:

Տաճկաստանը տանջարանի և Սողոմ-Գոմորի երկիրն է, իսկական դժոխքը երկրային... Ո՞վ չի գիտեր որ, արգարե, Թիւրքեր իրենց արհեստ ըրած են աւաղակութիւնն ու վայրագութիւնը, և կարծես իրենց փտախտաւոր զպրօցներուն մէջ մասնաւոր դաւընթացք մ'ալ առոր յատկացուցած են, որպէս զի նորահաս սերունդը զայն գործադրէ անթերի կերպով:

Վերջին տանները, տանջարանները մասնաւորապէս կատարելագործուած վերջին նարքներով, ամենարարբարօս տանջանքներ փորձեցին հայերու վրայ, տանջանքներ՝ զորս պատմութիւնը երբեք արձանագրած ըլլայ, — զնդակահարութիւն, մորթագերծում, չուաններու վրայ շարել ու մէկ կողմէն միւս-կողմը զնդակ անցունել, մագեր Ֆէսսել, ևղունգները ւսցանով փաշել, կոշկոճաւան ընել, ոսքին ևներանքի դանակով անդիլ՝ ու մէջը պղպղ լեցնել, խախտի վրայ սուր սուր գամեր գամել՝ ու մերկ մարմինը անոնց վրայէն փաշուտել, յի մայրերու արգանդները պատռել, զյիսիսար կախել կամ խաշել, ամեն օր մարմնոյն մէկ անդամը կտրուել, տուրակներու մէջ մանուկներ լեցնել ու բարձր գաղտնայնեւ գիտել, լերկ ժայռերու վրայէն մերկ մարմիններ գիտել, սիրունի և սիրահար իրարու կապած՝ բարձրախանակներէ գահալիւ գիտել, բազմաթիւ անհասներ անդ տունի մը մէջ լեցնելով՝ կրակի տալ և շնչահեղձ ընել, մէկ տարեկան մանուկներ կատարած գաղտններու տուտն անել՝ որպէսզի բոլոր բոլոր ընեն... Այս բոլոր տանջանքներուն բովէն անցաւ հայ ժողովուրդը:

Մէկ երկուք չեն կարաւանները, ուրիշ մը տարբեր ձեւով կը հալածուի. գաղթականներու քալած միջոցին՝ սուսերաւերկ վանաւորներ կը հալածեն բազմութիւնը՝ զիսկ

Handwritten signature and date
1918

գիտելի վրայ ձգելով, յղի մայրերուն կ'արտօնուի որ չարունակեն ճամբանին, ու այս վերջինները խարազանի հարուածներու տակ կը համակերպին, ու երբ գիշերը վրայ կը հասնի, շատեր իրենց սրտահատորները արիւնաթաթախ վիճակի մէջ՝ ճանապարհներու երկայնքը գտնուած ծառերու կոճղերուն մէջ կը թողուն, իսկ ուրիշներ ծննդաբերութեան դժուարին ցաւերուն տակ հոգիներն կ'աւանդեն:

Ճանապարհներու երկայնքը՝ վրանաբնակ վայրերներ անցորդներուն սարսափ ազդելու համար իրենց յափշտակած պղտիկները ողջ ողջ կաթմաններու մէջ լեցուցած, ու քանի մը փոքրիկներ ալ փայտի տեղ խոշոր կաթմաններուն տակը կը դնեն ու կաղ թափելով՝ կաթմային մէջիկները կ'եփեն ու եփածն ալ շուներու առջեւ կը նետեն...

Ճամբան ուրիշ խումբ մը, կիզիչ արեգակի ճառագայթներուն տակ՝ մերկ ու անօթի անդադար գերիներու պէս կ'աշխատցուին քար կոտրելու և շոգեկառքի ճամբան շինելու համար. ու անոնց շինած գիծերուն վրայէն կ'անցնի գիտութեան զուխ - զործոց շոգեկառքը՝ դէպի ճակատ փոխադրելու համար այն սաղմանիւթը որ օրական հազարաւոր հոգիներ պիտի հնձէ:

Քիչ անդիէն ուրիշ խումբ մը կ'անցնի. ասոնք կատարեալ զաղթականի երեւոյթ մը ունին, քանի մը կմախտացած կենդանիներու վրայ հին զրզլեակներ նետած, ու ուրիշներ հինցած տառատոկներու մէջ փաթթուած՝ առաջուտքին մէջէն կը քալեն ու քալեն...

Քամախտ ժողովուրդ, կ'երթայ դէպի Տէր-էլ-Զօր, դէպի հայուն զոզոթման և համայնակուլ գերեզմանը:

Ու դեռ ինչն կը պատկերանայ մեր աչքերուն առջեւ, երբ կը հասնինք ուրիշ վայր մը, — Գաթմա:

Հոս ալ դարձեալ զործ տեսնողը անիծեալ խարազանն է, կմախտացած մայրեր, լոկ ոսկրակոյտ մը մնացած,

իրենց մերկութիւնը ծածկելու համար չունին քուրջի կտոր մ'իսկ և իս հաւաքավայրին մէջ հացին անունն անգամ չէր լսուեր : ամէն ժամ, ամէն վայրկեան զինուորական պատգարակը զիականեր կը փոխադրէր զիմացի զիականավայրը՝ ու բոնդ յիսունի չափ Հայեր իրենց հայրենակիցները թաղելու համար գերեզմաններ կը փորէին անդադար . . . :

Պատերազմի ճակատ չի մեկնած, չորս օր Գաթմայի մէջ հանգիստ պիտի ընէինք, ուստի, առաջին առթիւ կ'այցելեմ Գաթմայի ուխտատեղին, հոր փորոցները դիակ զիակի վրայ կը լեցնէին, անճանաչելի զիմացիներ, Զարդուփշուր եղած գանկեր ու ռաքեր, նազելի կոյսերու սիրաբարախ կուրծքեր, ու գեռ ինչե՛ր, ինչե՛ր . . . :

Հալէպ, Տէր-էլ-Զօր, Խալահիյէ, Գաթմա, Բազգա, Էփրատ ու Տիգրիս որոնք հայու արիւնով կշտացան, պատմական մէյ մէկ ուխտատեղիներ են մեր ազազայ սերունդին համար :

Գաթմայի մեռելաթաղներուն մէջ կը ծանօթանամ հայրենակցի մը հետ ու պաշտելի հայրենիքիս վրայօք կը քաղեմ պէտք եղած տեղեկութիւնները :

Բազասիրտ այդ երիտասարդը, յուզուած սրտով ու արտասուածքով աչքերով կը պատմէ .

Իթթիհատեան կառավարութեան պետ ճիւաղ Էնվէրի և կառատ Թալաթի հրամանով՝ Մարաշի կառավարիչ խորամանկն Հայտար, քանի մը հատեւորցներով Զէյթուն կը փութայ, իր զազանային ծրագիրը զործադրելու և զարեւէ ի վեր թուրք կառավարութեան աչքին փուշը եզող այդ հերոսաքաղաքը հիմնայատակ կործանելու համար :

Հայտար Փաշա նախապէս Զէյթունցիներէն զինուոր կը պահանջէ, ու երբ ընդդիմութեան կը հանդիպի, պատերազմական լիճակ կը յայտարարէ, ու անմիջապէս երթեւեկութիւնը կը զազրի : Փութով նախ աղայական դա-

ասկարզը, ու յետոյ քառասուն յիսուն տուն կը հետաց-
ուին քաղաքէն: Մէկ երկու շարաթէն կ'ամայանայ Չէյ-
թուն, ուր կը մնան միայն լեռ բարձրացող ապստամբները:

Չէյթունցիներէն շատեր խումբ խումբ ճամբայ կը
հանուին դէպի Գոնիա, Տէր-էլ-Չօր և Հալէպ, իսկ բազ-
մաթիւ կտրիճներ և կարգ մը ծանօթ անձնաւորութիւններ
Մարաշի աղբիւս-քանտերուն մէջ կը լեցուին, ու չու-
տով, Մարաշի մոլեռանդ թուրքերուն ցնծութիւն պատ-
ճատելու համար, քանի մը օրն անգամ մը կախազան կը
հանուին խումբ խումբ ու ոչ մէկը ողջ կը թողուի:

Տասն օր վերջ Չէյթուն պօշնակ զալիւկաններով
կը լեցուի:

Այն դրախտանման պարտէզներն ու այգիները որ հայ
մշակին ձեռքերով մշակուած էին, կը մնան ազատ ու կեդ-
տատ պօշնակին որ կը քաղէ անոնց հասունցած պտուղը.
այն կանանչ մարգագետիններուն վրայ ուր գեղատեսիլ հարս-
ներն, առոյգ և կարմրայտն օրիորդները ոտք դրած էին,
պօշնակին հրէշածին աղջիկներն ու տղաքները կը կոխտան:

Այն բոլոր սրբալայրերուն մէջ, ուր ասնական օրե-
րուն ու ամէն ատեն յոգնախուռն բազմութիւն մը փե-
թակուած՝ հոգեմայլ երգերով կամարները կը զղրդացնէր,
ոչ ոք մնացած է հիմայ: Քահանաներուն հոգեւունջ շարա-
կանները և զայրներուն քաղցրագեղգեղ մեղեդիները, որ
անուշաբոյր խունկի քուլաներուն հետ խառնուելով՝ վեր,
դէպի տիեզերաստեղծին քղանքները կը բարձրանային,
լուծ են բոլոր...

Եւ աւելի եղբրականը, դարեր շարունակ տանկի երես
չի տեսած Չէյթունը թուրք փաթթոցաւորներով լեցուած,
բարձր զանգակատուններու ծայրէն ճմուէզգլինի խոպոտ
աղօթքը կը լսուի. ու հաւատացեալներու բազմութիւն
մը Վիլէյմանլըյի (Չէյթուն) հողին վրայ ծունկի եկած
իր սրտարուխ աղօթքը կը մատուցանէ իր «ալլահին» որ
զօրավիզ եղաւ իրեն:

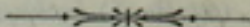
Թուրքեր Ձէյթունցիները տարագրելով, և Մարաշի մէջ մնացածներն ալ կախաղան բարձրացնելով իրենց յետին նպատակին կը հասնին:

Կարիճ և քաջ Ձէյթունցի հերոսներ, դուք դեռ երէկ ձեր հայրենիքի նուիրական հողին վրայ ազատ էիք, ու դամոկլեան սուրի մը նման կը կենայիք պատրաստ թուրքին զլխուն. բայց աւա՛ղ, անոնք սաղայեւական մեքենայութիւններով ձեր արծիւներու անմահելի բոյնը աւերելէ վերջ, ձեր սրբազան զիականերուն վրայ կը քրքջան, հակառակ որ անոնք, դեռ երէկ, ձեր շուքէն իսկ կը դռալին սարսափահար:

Ո՛վ քաջարի հերոսներ, թող անոնք պար բռնեն ձեր զիականերուն վրայ. երբ ազատ Հայաստանը կ'երաշխատորուի մեղի առ յաւէտ, այն ժամանակ ձեր սրբացած աճիւնները Հայաստանի խաղաղ վայրերը փոխադրելով, իւրաքանչիւրիդ համար մէյ մէկ յաւերժական յուշարձաններ կը կանգնուի, ու ազատ հայրենիքի զեղապանոյճ օրիորդներ բուրումնաւէտ ծաղիկներ կը տփռեն ձեր նուիրական պանթէոնին շուրջ:

Ու Հայուն ապագայ սերունդը պատկառանքով կը խոնարհի ձեր յաղթական կոթողներուն առջեւ ու իր անկեղծ յարգանքը կը մատուցանէ ձեզ, դո՛ւք որ մարտիրոսներու անծայրածիր շարանին ամենէն աւելի շարշարուած այլ և ամենէն աւելի նուիրական նշխարները հանդիսացաք:

Յարգա՛նք և պաշտամունք ձեզ:

ՊԱՇՏԵԼԻ ՄՕՐՍ

է Ի

ՀԱՐԱԶԱՏ ԵՂԲՕՐՍ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ներէ՛ ինծի մա՛յր իմ, որ չի կարողացայ
սառապանքի օրերուդ մօտ զսնուիլ, որով-
հետեւ ե՛ս եւս երկարէ կապանքներու տակ
բանցի եւ անապատի մէկ անկիւնը, մանուան
դասապարտուած, կը հեծէի, այն ժամուն՝ երբ
մայր եւ եղբայր կը յանձնուէիք գետի յոր-
ձանուտ ալիքներուն:

Եփրատը ձեզ կուլ տուաւ, աւա՛ղ, ու գե-
րեզման անգամ չունեցաք:

Պատերա՛զմ... ամէն կողմ աւեր ու աւերակ:

Եւրոպան ամբողջ բռնկած, համաշխարհային պատե-
րազմին հետեւանքով Թուրքիա եւս տակնուվրայ եղած.
ընդարձակ երկրամասի մը ժողովուրդին ճակատագիրը
յանձնուած էր երկու հրէշածին դիւանագէտներու — Էն-
վէրի և Թալաաթի — ձեռքը:

Երկու անգութ վարիչներու հրամանին տակ զըտ-
նուող բոլոր պատեհապաշտ և անօթի պաշտօնեաները,
մեծէն մինչեւ. պզտիկը սանձարձակ հրամաններ է որ կը
տեղադրեն: Բարձրէն եկած հրաման մը տառացիօրէն կը
գործադրուի. աքաորի և ջարդի հրամանները ցնծութեամբ
կ'ընդունուին ապրկար և սովալլուկ պաշտօնեաներու
կողմէ: Թուրքիա կոչուած երկիրը անիշխանութեան մատ-
նուած, ժողովուրդը թշուառ ու մերկ, զօրակոչի ազգու-
հրամաններ, Հայերու բռնազաղթ, արիւն ու լաց ամէն
կողմ:

Օսմանեան կայսրութեան բոլոր հայաշատ քաղաքներու Հայերը մահուան դատապարտուածի պէս տոպրակ մը ուսին և քուրջի կտոր մը իրենց անութիւն տակ, առհասարակ բոլորը բռնեցին դժոխքի ճամբան, և ամէնքն ալ ըմպեցին արիւնոտ բաժակը մահուան:

Իմ ժեռուտ հայրենիքիս, կիլիկեան արծու երոյնին՝ Զէյթունի՝ տարաբախտ խլեակները որ նեղութիւն և բռնութիւն բառերուն նշանակութիւնը բնաւ չէին ճանչցած և իրենց բարձրաբերձ լեռներուն վրայ տարիներ շարունակ ազատութիւնն ու յեղափոխութիւնը օրհնեցած էին, ենթարկուեցան գերութեան ամենատանարգ և ամենալայրազին:

Աքսոր մայրենի երկրամասէն զէպի արիւնոտ աւազուտքը:

Ու բոլորը կը հեռանան իրենց հայրենի գուլալ և երկնապարզեւ աղբերակներու քովէն... ա՛յս է բարձրէն եկած կտրուկ հրամանը:

Դարերէ ի վեր, խրոխտ ժայռերուն վրայ ազատութիւն երգող ժողովուրդի մը՝ գերութեան անուրը վզին, Զէյթունէն՝ Մարաշ, Այնթապ, Հալէպ, ոմանք Զէյթունէն՝ Գոնիա, Գոնիայէն՝ Հալէպ և Տէր-էլ-Զօր, ոչխարի հօտի մը պէս հոս ու հոն կը քաշկռտուի...

Զէյթունէն Հալէպ և անկից Տէր-էլ-Զօր, տարաբախտ մայրիկս և եղբայրս եղեռնի բոլոր դառնութիւնները ճաշակելէ վերջ, երբ կը հաստատուին Սէվէր գաւառակին մէջ, բացարձակ հրաման մը կուգայ ուրիշ վայրեր երթալու համար, որովհետեւ այդ հողամասին վրայ Հայերը բուսական շատցած էին:

Պատմական Եփրատը որ դարերէ ի վեր մարդկային արիւն կուլ տուած է, ու հին ազգերու վիթխարի պատերազմները իր ափունքներուն վրայ տեղի ունեցած են, լեզու ունենալու էր որ պատմէր այս վերջին տեղահանութեան ժամանակ պատահած անաւոր և անլուր եղեռնը...

Հոսանուտ գետը իր վրայէն կը տանի անթիւ անհամար մարդկային դիակներ, յուսահատական աղաղակներ, օգնութեան ճիւղեր բնաւ լսող չկայ, բազմաթիւ ձմայրներ լսատեղութիւններէն կախուած, ահա՛ յանկարծ շուանը կը վերցուի, և նոյն վայրկեանին շատեր ջուրին յատակը իջած են, մինչ ոմանց զուխներն ու թեւերը կ'երեւան օգնութեան նշաններ տալով:

Այդ տեսար կշեցնողորձու մեան պահուն գերբնական պողպատաւայ սուրի մը հընքը զգալի էր որպէսզի վերջ տար այդ բարբարոսութեանց, բայց, աւա՛ղ որ այն ալ կը պահէր:

Մայրիկս, — ախ անուշիկ մայրիկս — յուսահատական բոսկէներու մէջ երբ կը տեսնէ որ իր հարազատ երիտասարդ զաւակը ջուրին մէջ խեղդամահ կ'ըլլայ, ինքը եւս ջուրը կը նետուի ու գետամոյն կ'ըլլայ:

Ո՛հ, պաշտելի մայրիկս և հարազատ եղբայրս, դուք գացիք առ յաւէտ, ու գերեզման անգամ չունեցաք:

Պաշտելի հայրենիքիս՝ Զէյթունի՝ դալարազուարթ վայրերն ու պուրակները չի կարողացան իրենց ծոցին մէջ հիւրընկալել ձեր մաքրամաքուր մարմինը, ու դուք օտար աստղերու տակ անշնչացաք, ջուրի ալիքները քշեցին տարին ձեր խնկելի մարմինը ո՛վ գիտէ դէպի ո՞ր անծանօթ վայրերը:

Պաշտելի մայրիկս ու սիրասուն եղբայրս, անշուշտ ներողամիտ կը գտնուիք ձեր սրտահաստորին, որ այն վայրկեանին երբ դուք գետամոյն կ'ըլլայիք, ձեր հարազատն ալ անապատի մէկ սեւ անկիւնը, պատերազմի ճակատին վրայ՝ մահուան դատապարտուած ծանրածանր շղթաներու տակ կը հեծէր, և բոլորովին անդիտակ ձեր սեւ բազդէն նոյնիսկ չէր կարող արտասուել ձեզ համար, ձեր անմոռաց ու անմահ յիշատակին առջեւ...

ՎԵՐԱԶԱՐԹՆՈՂ ԶԷՅԹՈՒՆՆԵՐ

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՐՈՒԱԾ Մ'ԱԼ

Վիթխարի սարալանջերու և երկնապաշտ հաստա-
մեհտներու կողքին բնակող քաջակորով ժողովուրդ մը՝
որ տարիներ շարունակ ազատութիւնը իրեն նշանաբան
ընտրած՝ խաղաղ շրջան մը կը բոլորէր՝ ընդհանուր պա-
տերազմի միջոցին երբ Թուրքիա խելագարօրէն մասնա-
կցեցաւ այդ բոցալաւող ճարճատիւնին, Զէյթուն՝ պատ-
մական ու պատուական քաղաքը եւս քառութեան նո-
խաղներէն մէկը եղաւ։ Թուրքիոյ օրուան փրկիչները,
կիսանկախ հայրենիքի մը ըմբոստ և կրակոտ ժողովուրդը
ժանտալից անապատներու խորերը ապրեցնելով անճիտել
ուղեցին, բայց անոնք, այդ խառարակուս վայրերուն
մէջ, շարունակ երազելով իրենց ազատ ու անկախ օր-
րանը, ընկճուած, սրտապատառ, անզօր ու վիրաւոր
սպասեցին ամբողջ հորս երկա՛ր տարիներ։

Կաշմարտն բազուկներու և հպարտ կուրծքերու տէր
երիտասարդներ, հրաժայթք անապատներու մէջ՝ կիզիչ
արեւէն բոլորովին խանձած, կմախացած, մեծեր ու
փոքրեր անճանաչելի երեւոյթ մը ստացած՝ ստրկութեան
ու արիւնի կեանքն ապրեցան աքսորանքի անարդ տա-
րիներուն մէջ։

Մեռնելու և ցուրտ հողին յանձնուելու փոքր մի-
ջոյ մը մնացած, օր մ'ալ աւետուեցաւ իրենց թէ՛ թը-
նամին պարտուած, և իր արիւնիաներկ դրօշակն ալ բզիկ
բզիկ եղած՝ անտօթաբար կը նահանջէ։

Արդարեւ Թուրքիա չարաչար պարտուած էր, հոգեւոր
հրկտակներ ծակաւում եղած, յաղթական բանակներն

էին որ իրենց երկաայրի սուխները մխած էին վատ թըշ-
նամիին կրծքին:

Մահուան ժամերուն մէջ գալարուողներուն համար
այլեւս ազատութեան համբուն բացուած էր, անոնք պիտի
երթային տէր դառնային իրենց օրինաւոր իրաւունքին:

Ազատութեան դռները բացուելէ վերջ, խզճալի վի-
ճակով անապատ տարազրուած հայեր անհուն կարօտով
գունդագունդ վերադարձան իրենց մայր հայրենիքը:

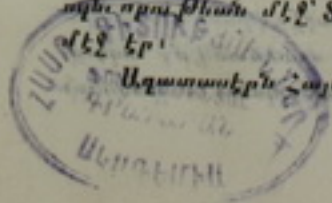
Պաշտելի Հայաստանի և ցանկալի կիլիկիոյ ժողո-
վուրդը անապատներու խորերը վաշկատուններու պէս
ապրած ժամանակ, արտաաշմանի ազատ հորիզոններուն
տակ դիտակից հայ երիտասարդութիւնը՝ Անդրատաւանա-
նանի և Եգիպտոսի ախունքներէն գունդագունդ հա-
սած, իրենց բաժինը բերին համախարհային մեծ պա-
տերազմին, որ, ըսուեցաւ թէ, կը մղուէր ազատութեան
և փոքր ազգերու իրաւունքը պաշտպանելու համար:

Ս. Տեղեաց համբուն վրայ՝ Արարայի անառիկ ու
անմատչելի կիրճերուն առջև, Հայկական Լէզէճնի քաջա-
կօրով հայ զինուորները, թշնամիին զէմ սուխն սուխնի
և կզակ կզակի եկած, յաղթանակի դարձններուն և
բրաբրիւններուն արժանացած՝ հայ նահատակներու փայտ-
եայ խաչերը՝ այդ փառաւոր վայրկեանին՝ սկսան ջերմ
համբոյր փոխանակել Գողգոթայի բարձունքը զամուած
մեծ խաչափայտին հետ:

Արարայի փառաւոր հերոսամարտէն վերջ կիլիկիոյ
աննախընթաց գոյամարտն էր որ կը մղուէր, Հայ Լէզէճ-
նականներու ի տես, դարաւոր թշնամին շատոնց հետա-
ցած էր հայուն պատմական իրաւունքը եղող այդ հո-
ղամառէն:

Կիլիկիոյ ամէն մէկ հողաչերտը, ծառն ու թուփը
ոգնե որսութեան մէջ՝ Տաւրոսը խնդութեան և ցնծութեան
մէջ էր:

Ազատասէրն Հայկի, Աշխարհակալն Արտաշէսի, Մեծն

Տիրաւորի, Քաջակորովն Արամի ու Կարմիրն Վարդանի կորին որդիները Ռուսինեաց հարստութեան հողին վրայ առք դրած էին :

Յաշակիւրներու ժամանակէն սկսեալ մինչեւ 1919, առաջին անգամն էր որ Կիլիկիոյ հողին վրայ հայ դորք կը նշմարուէր Ֆրանսական դրօշակին տակ :

Հայկական և Ֆրանսական եռագոյնները Կիլիկիոյ զանգակատուններուն և ծառերուն վրայ յաղթականօրէն կը ծածանէին :

Գերութեան և ստրկութեան վեց հարիւր երկար տարիներէն վերջ առաջին անգամն էր որ Կիլիկիոյ վերջին մայրաքաղաքին՝ Սոյ մայրավանքին, Լեւոնի և Հեթումի բերդերուն վրայ կը ծածանէր ու կը փողփողէր հայ եռագոյնը՝ ու իր վէտվէտուն ծալքերը լայն բացած, ալեփառ Մասիսի ձիւնապատ զազաթին վրայ ծածանող Հայկական Անկախ Հանրապետութեան դրօշակը կ'ողջունէր :

Արարա, Տարոս և ծերունի Արարատ հայ երիտասարդներու կարմրագեղ արիւնով նուիրականացած աչքեւս ազատած էին :

Այդ բերկրապատար ցնծատօներէն և խանդաբորբ լուրերէն վերջ, Հայեր ամէն կողմերէն փութացին գէպի իրենց հայրենական հողը :

• • •

Զէյթունցի վերադրող բուն մը քաջերը եւս առաջին օրէն իսկ կը գիւմն իրենց նուիրական հայրենիքը Տարոսի բարձրաբերձ կատարներուն վրայ կրկին անգամ վերաշինելու համար Նոր Զէյթուն մը :

Երազը իրականացած էր, վերադրող Զէյթունցիները ամենամեծ զոհողութիւններու գնով իրենց նախկին ազատ իրճակին կը հասնին, երկար ժամանակ մը ամայի մնացած լեռներն ու ձորերը կը վերադարձնուն, չինարար

աշխատանքը կ'սկսի, օրօրացներ կը լեցունին սիրուն ու կայտառ մանկիկներով :

Յաղթական Համաձայնականները երբ Տաբուսան ամառիկ կիրճերուն տէրն էին, Ձէյթունցիներ կարողացան խաղաղ չրջան մը բռնորել, բայց անոնց անակնկալ մեկնումէն վերջ վարագոյրը վար կ'իյնայ ազգայնական թուրքեր կ'սկսին խեթի նայել վերադարձնող Արծաւ բոյնին :

Չարիքի սև ծրագիրը նախապէս նիւթուած էր, այս անգամ հրամանը ո՛չ թէ Վոսիորի գեղածիծաղ ափունքէն՝ Սուլթաններու մայրաքաղաքէն կու գար, այլ Անատօլի մէկ խաւարակուս անկիւնէն՝ Միլլիճիներու մայրաքաղաք՝ Էնկիւրիէն :

Հրամանը բաղարձակ և վճռական էր, սկարբիթութեան սահմանին մէջ փութով քանգեցէք Ձէյթունը :

Ձէյթունցին շինարար աշխատանքի լծուած մողոս վուրդ մըն էր, որ գալթականութենէ վերադառնալէն վերջ ո՛չ մէկ թշնամական միջազէպի տեղի տուած էր, բայց Միլլիճիներու շար-գուշակ ներկայացուցիչները հրձիգի գեր կատարելով չափազանց զրգուած էին մոլեռանդ ամբօխը, ու ատոր պատճառը շատ յայտնի էր :

Թուրքեր անդին Սաքարիոյ հովիտներուն մէջ Հելլէններուն ծանրածանր հարուածներուն տակ չարաչար պարտուած՝ իրենց մաքին մէջ կասկածը ունէին թէ՛ մի՛ զուցէ Ձէյթունի հերոսները առիթը օգտագործելով զարնէին իրենց կոռակէն :

Բարձրէն եկած Դամանը այնչափ ազգու և կարուկ էր մանաւանդ անոր համար որ Մարաշի մոլեռանդ թուրքերը բողոք բողոքի վրայ կը տեղացնէին :

«Աման, մեզի ազատեցէ՛ք այս նոր անհաւատնե-րուն ձեռքէն» :

Ու երկու տարուան կեանք ունեցող Նօր-Ձէյթունը անձնատուութեան կը հրաւիրուի :

Ընդդիմութիւնը իրեն նշանաբան ընտրող ժողովուրդի մը համար անկարելի բան էր այդ տեսակ ստորին և անարգական համակերպում մը :

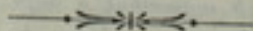
Զօրանոցը՝ ուր կը բնակէին վերապրող Զէյթունցիք, պաշարուեցաւ թշնամիին կողմէ, որուն տուած վեց ժամ պայմանաժամը լրանալէն վերջ թնդանօթի հարուածները կը զոտան ու կը քանդեն զօրանոցի երկու մէկը հաստութիւն ունեցող պատը, այդ դժոխային կրակին տակ դիմանալ այլեւս անկարելի էր, ուստի, նահանջի համար խորհրդակցութիւն կատարուեցաւ :

Զօրանոցի մէջ գումարուած խառն ժողովը քանի մը ժամուան խորհրդակցութենէ վերջ, կ'որոշէ անկար տկարները յանձնել թշնամիին, որուն նա Մարաշէն եկած էին քրիստոնեայ պատուիրակներ: Յանձնուողները կը զրկուին Տիգրանակերտի Զերմուկ գիւղը, Իսկ զինակիր խումբերը կը բարձրանան լեռ և դէպի Ֆրանսական զօտին՝ Ատանա, փառաւոր արշաւանքէ մը վերջ, մեծ մասամբ կը հասնին Հալէպ :

Անարգ թշնամին վատարար կը կոտորէ սակայն զինեալ խումբերու մեկնումէն վերջ զօրանոց թողուած կիներն ու մանուկները, բոլորը անգէն ու անպաշտպան :

Տիգրանակերտի Զերմուկ գիւղը տարագրուած հինգ հարիւր տարաբախտ Զէյթունցիները մէկ տարի հոն ապրելէ վերջ, անգամ մ'ալ Զէյթուն չվերադառնալու պայմանաւ արտօնութիւն կ'ստանան մեկնելու :

Զէյթունցի վերադրողները՝ ճանապարհի բոլոր դատութիւնները ճաշակելէ վերջ կը հասնին Հալէպ, 1922ի վերջերը :

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ՏԱՌԱՊԱԾ՝ ԲԱՅՑ ԱՆՄԵՌ Է

Հայ Ժողովուրդը դարեր շարունակ արեան ծովերու վրայէն քայած, բիւրաւոր անգամներ իր արիւնտ զոգ-գոթային վրայ զոհուած, բայց միշտ կրցած է իր վրայ խուժող ամենի ալիքներուն մէջէն ազատիլ իր բարոյական կորովը բարձր բռնած և վերապրելու անյողողոգ կամքով զինուած:

1914ի աշխարհաւեր պատերազմին խաչն ու մահիկը եղբայրակցած, Ասիոյ թուրքը և Եւրոպայի թուրքը՝ հայ ցեղին հակառակօրոգ այդ երկու պետութիւնները՝ կիլիկիան և Հայաստանը իրենց հարազատ բնակիչներէն զըրկելէ վերջ, Ասիոյ ֆահակիրները Միջագետքի խորերը աքսորեցին, այն հաստատ համոզումով թէ աշխարհի երեսին հայու հետք մը անգամ չպիտի ձգեն:

Բայց, անդուստպատ աթոռներու և կանաչ սեղաններու շուրջ ծրագրուած այս աղտոտ ծրագիրները ջուրը ինկան: Անապատ տարուած հայը այդ միջավայրն ալ ծաղկեցուց, հայուն բազուկը շինեց ու կերտեց նոր պայմաններ ու նոր կեանք:

Սուէտիացի բուռ մը քաջերը Մուսա լեռան բարձունքներուն վրայ, գոյակիւր մղելով, փառաւոր դաս մը տուին իրենց հարեւաններուն, բայց աւաղ ուղմամթերքի պակասը ստիպեց զիրենք որ օգնութիւն խնդրող խաչանիշ մեծ դրօշակ մը տնկեն բարձր բլուրի մը վրայ՝ Միջերկրականի բացերը գտնուող Ֆրանսական և անգլիական նաւերուն ուշադրութիւնը իրենց վրայ կարենալ հրաւիրելու համար:

Ֆրանքո-անգլիական զբաղաւորներու հրամանատար-

ները, հետեւէն՝ հեռագրատակով նշմարելով այդ դրօշակը, օգնութեան կը փութան, ու լեռ բարձրացած 40.0 ժո. ղալուրդը նստեալուն մէջ հիւրընկալելով կը փոխադրեն Բօր - Սայիտ:

Ամբողջ չորս տարի Բօր - Սայիտի վրանաքաղաքին մէջ Սուէախացի կտրիճները ապրեցան խաղաղ, իրենց սրտին մէջ ունենալով խփրաշէն մատուռն ու նախակրթարանը:

Ազատ նստահանգիստ հասնելէ վերջ, քաջ Սուէախացիները կը մտնեն Քրանտական դրօշակին տակ, վերջէն կազմելով կորիզը Հայկական Լէգէոնին:

Հայ Լէգէոնը՝ փառքը աւելցուց հայ ցեղին, ինչպէս որ վկայեցին Զօր. Ալէնպի և ուրիշ բարձրատիրճան պաշտօնատարներ:

Հայուն պատմութիւնը լեցուն է բազմաթիւ աշխատութեամբ, մեզի ժամանակակից և դրացի հզօր ազգեր՝ Ասորեստանցիներ, Քաղթէացիներ և Պարթեւներ ի սպառ չնչուած, կորսնցուցած են իրենց զոյւթիւնը:

Հակառակ անոր որ Հայաստան աշխարհը ռաից կօխան եղած է ու պատերազմի թատր մը դարձած, Յոյներու և Պարսիկներու, Հռովմայեցիներու և Պարթեւներու պատերազմներուն ժամանակ հազարաւոր անգամ տասանորդուած, չարչարուած ու հալածուած, բայց դարձեալ իր զոյւթիւնը պահած է, Ասիոյ այդ խառաբակուս և բազմացեղ, բազմալեզու հրաբխային անկիւններուն մէջ՝ տեւականօրէն իր ձեռքին մէջ ունենալով լուսոյ փարոսը:

Տուրքիւ-Պէյեր, Լէնկթիմուրներ, Ճէնկիլլիսաններ, Չարմաղաններ, Շահ-Աբրահաններ, Ապախու - Համիտներ, Էնվէրներ ու Թալասթներ չեն կարողացած հայ ազգը անճիտել:

Մեր պատմութեամբ հետաքրքրուող բազմաթիւ եւրոպացի և արեւելքցի բանասէրներ, Քրանտացիներ,

Անգլիացիներ, Ամերիկացիներ և Գերմանացիներ՝ Լորտ Պայրըն, Լորտ Պրայս, Անաթօլ-Ֆրանս, Բօլ-Տէշանէլ, Բէնլըվէ, Կլատըսթօն և ուրիշներ հիացումով ու զարմանքով արտայայտուած են Հայ ցեղի մասին և Հայ ժողովուրդը Մերձաւոր Արեւելքի քաղաքակրթիչը անուանած են :

Վերջին հինգ տարուան ընթացքին հայուն քաշած տառապանքը եթէ ուրիշ ազդ մը քաշած ըլլար, չէր կարող մինչև հիմա իբր ազդ իր գոյութիւնը պահել : Հայը արեան մէջ խեղդուեցաւ, բայց զարձեալ ապրեցաւ :

Ընդհանուր պատերազմի ընթացքին և անկէ յետոյ, Լեւոսպացի ուրիշ շատ մը դիւանագէտներ, զօրականներ, բարձր դասու եկեղեցականներ, կուսակցութեանց ներկայացուցիչներ, վարչապետներ և հասարակական գործիչներ իրենց բազմաթիւ վկայութիւններով վեր բարձրացուցած են հայուն ազգային ընդունակութիւնները, որոնց չնորհիւ ունի և կը պահէ ան իր մէջ իր ցեղային գոյութեան բանալին :

Ի՞նչ զարմանահրաշ բան, հայ ժողովուրդը իր գոյութիւնը պահելու համար ի՞նչ միջոցներու չէ դիմած, դեռ երէկ, Կիլիկիոյ դիւցազնամարտին ժամանակ հայը իր ապագային մասին կը մտածէր, մէկ կողմէ զարաւոր թշնամիին դէմ կռիւ մղելով՝ խրամներու մէջ, միւս կողմէ ուսուցիչը իր աշակերտներուն քով, և գործիչը իր պարտականութեան զուխը, մէկ կողմէ անգղներու դէմ դիմադրութիւն, միւս կողմէ փլատակներու տակ թերթի հրատարակութիւն, խելք ու գրիչ, սուր ու զնդակ իրարու քովիկ եկած հայ ժողովուրդը ապրեցուցած են :

Հայ ժողովուրդ, գիտցիր որ քու մէջդ ունիս կենսունակութեան ոյժ մը, ամէն բանի դիմադրելու կորով, թող քու գոյութեանդ փաստը քեզի վկայ և ուղեցոյց ըլլայ :

Դուն քու ծոցիդ մէջ ապրեցուցած ես մեծ մտա-
ւորականներ, գործիչներ, որոնք քու գոյութեանդ հա-
մար զիչեր ցերեկ տքնած ու աշխատած են, անոնցմէ
չատեր անդարձ կերպով բաժնուած հեռացած են քեզմէ,
բայց անոնց ցանած սերմերը ուռնացած, մեծցած ու
իրենց պտուղը տուած են և պիտի շարունակեն տալ:

Դարերէ ի վեր երազուած անկախութիւն մը ձեռք
բերուած է, Հայկական Հանրապետութիւնը իր փառա-
ւոր գոյութիւնը կը պահէ հպարտ Արարատի ստորոտը,
և իր մետաքսահիւս գրուը կը ծածանի հայ ազատ հողին
վրայ:

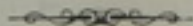
Ո՛վ Հայ ժողովուրդ, պատիւ քեզի, դուն չես մեռ-
նիր, վերջնական յաղթանակը ձեռք բերած ես՝ գուր-
դուրա՛ անոր վրայ:

Այո՛, հայութիւնը տառապած՝ բայց չէ մեռած և
չպիտի մեռնի բնաւ:

ՎԵՐՋ

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԱՆՏԻՊ ԵՐԿԵՐԸ

1. ՓԱԽՈՒՄՏԻ ՃԱՄԲՈՒՆ ՎՐԱՅ

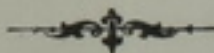
Հրացանագարկ քլլալու մեկ ժամ մնացած, հին
յիշատակներ, իրական պատկերներ, պատկերագարդ,
120 էջ:

2. ԽԱԶԻ ՃԱՄԲԱՆ

3. ՀԱՅ ԳԻՒՂԵՐ

4. ԽԱԶՈՒԱՆ ԱԶԳԸ

5. ԱՏԱՆԱՅԻ ԶԱՐԴԸ ԵՒ ՍՍՈՅ ՊԱՇԱՐՈՒՄԸ

REPUBLICAN PARTY
(1892-1904)

STANDARD

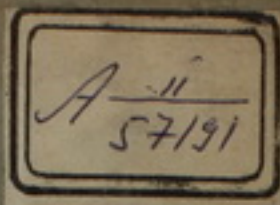
OFFICE

1902

WILLIAM (1902)

REPUBLICAN PARTY
(1892-1904)

[304]

Գին՝ փոսի ծախքով միասին՝ 7 Ե. Գ.

կամ 1,50 շիլին

Կնդրանշով՝

Mr ONNIK MAHDESSIAN

B. P. 600

ALEXANDRIE (Egypte)

Հեղինակին հասցեն՝

EDVARD VOSGUÉRI

B. P. 192

ALÈP

ԳԱՆ Գիտնաբար Գիտ. Գրադ.

220057191